

ENVIRONMENTAL PSYCHOLOGY IN EUROPE
FROM ARCHITECTURAL PSYCHOLOGY TO GREEN PSYCHOLOGY

by Enric Pol

Avebury, London 1993

"La serp replicà:
No morireu pas,
... sereu com els angels,
que coneixen el bé i el mal.
...veient que l'arbre era bò per menjar
...que era temptador adquirir el coneixement,
prengué el seu fruit i el va menjar".

(Genesi 3:4,5,6)

Va ser el primer delicte ecològic...

PRESENTACIO DE L'EDICIO EN ANGLES

En aquest llibre tracto d'explicar què és la Psicologia Ambiental, com neix, com es desenvolupa, quin són els temes dominants, els seus principals actors i quin és el seu estat actual a Europa.

Parteixo de la consideració de que la ciència -i per tant la psicologia ambiental també-, és una construcció social. Ja fa molts anys que la sociologia de la ciència ho està demostrant, com exposo al primer capítol. La ciència, doncs, com a construcció social, requereix un objecte d'estudi clarament definit, amb una lògica interna. Però això no és suficient. Per entendre el seu desenvolupament és imprescindible coneixer els contextos que afavoreixen el seu sorgiment i els personatges que l'impulsen.

Sense els autors que la protagonitzen -subjectes amb totes les virtuds i misèries dels ésser humans-, amb unes motivacions científiques però també de recerca de notorietat personal, de protagonisme individual en la societat o en uns cercles científics més o menys acotats, no podriem entendre alguns dels canvis, orientacions, reorientacions, discrepàncies teòriques justificades per lògica i coherència, o diferenciacions més relacionades amb la notorietat i protagonisme personal que no pas amb la lògica interna de les idees.

Igualment els grups, les aliances, els cercles científics o fins hi tot els 'Col·legis Invisibles' no responen només a una coherència lògica de la ciència, sinó que són sensibles a uns condicionants socials i institucionals, a uns contextos històrics, però també a factors relacionals, intel·lectuals i afectius, com es mostra al llarg de tot el llibre, especialment a la tercera part i al postscript.

Europa és una realitat complexa, plurilingüe i pluricultural. Té una història comú més producte de la construcció dels interessos d'unitat econòmica i dels efectes uniformitzadors (recents) dels mass media, de les formes de producció i de consum

moderns, que d'una realitat social preexistent. La riquesa i diversitat regional, cultural, social i política, ens obliga a analitzar de manera diferenciada les grans àrees culturals i/o sociopolítiques, amb bakgrounds filosòfics no sempre similars, que donen productes matissadament diferents en psicologia ambiental, encara que amb una forta tendència unificadora en els darrers períodes, com es mostra a la segona part.

Aquest estudi va ser publicat per primer cop en espanyol el 1988. Quan em van plantejar la possibilitat de traduir i publicar el llibre en anglès, vaig pensar en la necessitat d'actualitzar-lo o almenys de completar algunes de les seves parts. Havien passat alguns anys després de la conclusió del treball de base que dona cos al text. De fet, l'anàlisi quantitatiu finalitza el 1984. Per tant pensar en publicar-lo el 1993 requeria alguna mena de revisió. Immediatament, però, em vaig adonar de la dificultat del projecte i fins hi tot de la no conveniència de fer-ho. La complexitat del procés d'historiació emprat requeria refer completament totes les anàlisis estadístiques de la part bibliomètrica i fer una important reconstrucció de les fonts més clàssiques. D'altre banda l'estudi en sí seguia mantenint vàlidesa. En canvi, pel tomb que han anat prenent les coses dins de la psicologia ambiental, potser no tenia massa sentit ni massa representativitat centrar l'anàlisi del període 84-92 majoritàriament en les conferències de la IAPS, com havia fet pel període anterior. La diversificació temàtica, de nuclis de treball i de foros d'intercanvi o debat, i sobre tot les noves perspectives que semblen obrir-se amb els canvis en la filosofia social dominant, en la política i en la geopolítica mundial, requerien una apreciació més qualitativa que quantitativa, més avaluativa que expositiva, més prospectiva que historiatiua.

La forma de postscript em va semblar més idònia, pel que representa de respectar l'anàlisi feta en el seu moment, i per la llibertat d'agafar un altre tipus de discurs i de reflexió. No obstant, en l'anàlisi de cada àrea cultural he incorporat una breu nota descriptiva de les tendències canviants que s'han donat en aquest període. Vaig poder tornar a conversar amb gairebé tots els personatges que havia entrevistat per a la primera versió, cosa que garanteix un cert nexxe de continuïtat i de refrendament col·lectiu de les evolucions detectades. Evolucions de caire teòric i metodològic, però també de grups de poder, d'àrees d'influència i, sobre tot, d'objecte d'estudi. Estem assistint a un important pas de la 'psicologia de l'arquitectura' al que alguns anomenen la 'psicologia ambiental verda'.

Aquesta fórmula m'ha donat llibertat per a poder entrar també en alguns temes i aspectes que no havia considerat en la primera redacció en català (1986) ni per a la primera edició en castellà (1988).

No vull acabar aquesta presentació de l'edició en anglès sense agrair a David Canter l'haver possibilitat la publicació del llibre en anglès. A Perla Korosec-Serfaty, Lenelis Kruse, Rikart Küller, Mirilia Bonnes, Thomas Niit, Cleopatra Karaletsou, Sue Ann Lee, Jonathan Sime i David Canter l'accedir a conversar sobre el tema durant la 12 IAPS Conference l'estiu de 1992, a més dels autors que m'han facilitat documentació pròpia i de les seves

àrees culturals com Tommy Gärling, Ivonne Bernard, Ivor Ambrose, Manuel Carreiras, Harri Timmermans, Maria Vittoria Giuliani i molt especialment a Erminièlda Mainardi Peron, que espontàniament va transmetre la demanda a autors que em resultaven més difícils de contactar.

També vull agrair a Colling Oxon la seva laboriosa, pacient i esmerada traducció; als col·legues Lupicinio Iñiguez, Juan Muñoz, Pep Garcia-Bores, Esther Busch i Emilia Moreno pel seu ajut en la preparació de l'edició. A Joan Guardia que, a més d'animar-me en el treball, em va facilitar la seva casa a l'Empordà, fantàstic marc de ressons helènics, perfecte per la concentració necessària per repensar i reescriure el treball. A l'Emi (Emilia Moreno), a més de col·lega, companya, que no ha escatimat ànims, esforços ni treball per recolzar-me, ni paciència per suportar els meus enclaustraments. Als meus fills, Gerard, que ja és gran i pacient, i al que neixerà just quant aquest llibre es publiqui, però que ja l'ha patit.

Albons, Costa Brava.
Desembre de 1992

POSTCRIP

DE LA PSICOLOGIA DE L'ARQUITECTURA A LA PSICOLOGIA AMBIENTAL VERDA

En reprendre el treball sobre aquest text, i tractar de completar una visió del desenvolupament de la psicologia ambiental en el període comprès entre 1984 i 1992, m'he plantejat la necessitat de fer una sèrie de reflexions que no poden seguir la mateixa estructuració que la resta del llibre.

Han passat uns quants anys i les coses, vulguis que no, les veus una mica diferents. Segueixo subscriuint el text que precedeix, encara que ara l'hagués organitzat d'una altra manera i hagués enfatitzat uns altres aspectes. Estem en una època de canvis molt ràpids. Era difícil de preveure el 1986 les grans transformacions que ha sofert Europa i el món. Transformacions en tots els sentits que, des de la lògica de la perspectiva d'anàlisi adoptada, és evident que estant influint en la psicologia ambiental. Ja n'he comentat alguns aspectes en els epílegs de les àrees culturals, a la segona part del llibre, i ara m'ajudaran a estructurar aquest postcript.

En aquests moments, amb vuit anys més de perspectiva, es pot parlar ja de tres neixements o tres etapes de la Psicologia Ambiental i no dues com feiem fins ara. Les noves coordenades mundials, socials, polítiques, ecològiques, ens plantejen nous temes i una reorientació d'objecte i objectius. Els paradigmes teòrics dominants de la psicologia també estan en crisi i semblen buscar-se noves perspectives. La professionalització del psicòleg ambiental segueix apareixent com la gran assignatura pendent, malgrat alguns avenços fets i noves expectatives de futur que semblen obrir-se en el camp de l'impacte social i la gestió de recursos naturals. Això comporta plantejar-se nous companys de viatge amb els que fins ara ens hi havíem relacionat poc, com són els biòlegs, els enginyers, els economistes i els advocats, a més d'altres. Tot plegat ens porta a la necessitat de fer una nova prospectiva sobre la psicologia ambiental.

1. TRES ETAPES

Al llarg del llibre he estat parlant reiteradament del doble neixement de la psicologia ambiental a Europa, adoptant el plantejament de Kruse i Graumann (pre-print publicat el 1987). La primera psicologia ambiental és la del primer terç de segle, bàsicament germànica. La segona la que sorgeix a finals dels cinquanta i principis dels seixanta, de manera simultània a diversos indrets del continent. Dos neixements en principi desconexos i independents, centrats en un objecte d'estudi similar: el comportament en l'espai dels individus, la producció social de l'espai i els efectes de l'urbanisme i l'entorn construït en general. A la segona meitat dels vuitanta, però, comencen a haver-hi indicis d'estar començant una nova etapa, una transició de la psicologia de l'arquitectura a una psicologia ambiental 'verda'.

1.1 De la primera a la segona psicologia ambiental: La transició americana

L'esperit 'ambientalista' que impregna la psicologia, la sociologia, l'arquitectura, la biologia i altres branques del saber i de la filosofia social durant el primer terç de segle, contra el que alguns cops s'ha afirmat, no desapareix amb la Segona Guerra Mundial. Com a molt, canvia de forma o de nom. Ja s'ha apuntat en els capítols 2 i 3 l'existència de nexes difusos o poc explorats (pel que jo conec). Seria un bon objecte d'estudi, aprofundir en aquests nexes. De tota manera voldria emfatitzar aquí la seva existència per mostrar com de fet, el que n'hem dit trencament, no és tal 'trencament', sinó un desplaçament i una transició a través de la psicologia americana, que retorna la seva influència a Europa.

Al llarg del llibre, especialment al capítol 12, es mostra la influència real i reconeguda de la psicologia ambiental americana sobre l'europea. Aquesta psicologia ambiental americana recull sense trencament la influència europea. Ens trobem així davant un doble nexa entre la primera i la segona psicologia ambiental europea:

a) Un primer nexa per influència directa, ni que sigui a través del que Levy-Leboyer (1980) qualifica d'"arrels a posteriori", quan els autors actuals busquen antecedents en els clàssics més coneguts. Per supost, Lewin és el primer del ranking i passa per 'pare fundador', quan en realitat -sense voler treura-l'hi la importància i protagonisme que té i es mereix- no fa més que transmetre una part de la influència que va rebre en la seva formació. D'altre banda, els llibres de Hellpach encara es poden trobar a alguns països d'Europa, i els de Simmel són encara reeditats.

A més, es dona la circumstància de la presència d'autors de l'època en algunes de les reunions primerenques. Es el cas de Jahoda a les primeres reunions sobre el tema fetes per la British Psychological Society a principis dels seixanta, com ens manifestava Terence

Lee (1984). Es donen altres nexes desconeguts. Podem esmentar José Luís Pinillos (1977), primer autor espanyol que publica un assaig sobre el tema, amb incidència sobre tota la primera generació de psicòlegs ambientals d'aquest país. Obra de maduresa, l'autor mateix la reconeix com a influència de la formació rebuda a la seva joventut a l'Alemanya de preguerra (Pinillos, 1990 Comunicació personal). Investigant en aquesta direcció la llista podria ser molt més llarga.

b) Un segon nexa per influència indirecta a través de la psicologia ambiental i de la sociologia americana, que alhora havia recollit el testimoni europeu a través dels autors que van haver d'emigrar a Estats Units.

L'Escola de Xicago deu molt a Simmel, especialment a través de Park que havia estat alumne seu a Berlín (Munné 1989. Burgess, Park i Wirth van potenciar les traduccions de Simmel a l'anglès. A més, les viculacions de l'Escola amb els orígens de l'Interaccionisme Simbòlic en psicologia, i els vincles de Proshansky amb l'interaccionisme, permeten seguir un rastre del pensament social i ambiental alemany del primer terç de segle sobre un dels fundadors de la moderna psicologia ambiental americana. Això sense menystenir altres dèbits intel·lectuals que Proshansky podés reconèixer.

Per supost, que Lewin va deixar una forta empremta en la psicologia americana en general. En part, l'autocrítica del conductisme de Tolman es deu al seu contacte amb Lewin. I com se sap, d'aquesta autocrítica sorgeix el primer plantejament modern de la noció de 'mapes mentals' (Tolman 1948), que donarà lloc a tots els treballs sobre mapes cognitius, sense que això vulgui treure mèrits a Lynch.

Una segona incidència directa i transcendent de Lewin per a la psicologia ambiental americana, que retorna la seva influència sobre l'europea, especialment sobre Alemanya a través de Kaminski, és la Psicologia Ecològica de Barker, com a mostrat Hernández (1986).

De fet, el mateix canvi de nom de psicologia de l'arquitectura pel de psicologia ambiental, forçat per Canter el 1972, des del programa de Surrey no deixa de ser una altra influència americana, igual que ho és la generalització d'aquest nom a l'àrea francòfona, en pugna amb el de 'psicologia de l'espai'. Recordem que el primer cop conegut (per ara) que es va fer servir l'etiqueta de psicologia ambiental va ser a Hellpach a Alemanya.

No pretenc ser exhaustiu en aquesta descripció, però sí que vull remarcar, com he dit, que els dos neixements de la psicologia ambiental a Europa tenen més vincles que els directament visibles. De fet constitueixen dues etapes unides per un període de transició que transcorre als Estats Units.

1.2. De la Psicologia de l'arquitectura a la psicologia 'verda'

El que va caracteritzar el que -a efectes de mantenir la unitat-, seguirem anomenant segon neixement de la psicologia ambiental a Europa, va ser ocupar-se de problemes de disseny, construcció i planificació, en resposta a les demandes social del moment. Com s'exposa als capítols 2 i 3, els contextos eren matissadament diferents en cada àrea cultural, i per tant, els resultats també eren plantejaments una mica diferents. La millora dels dissenys de l'habitatge, dels barris o dels llocs de treball venien esperonats per unes circumstàncies econòmiques, per una filosofia social, però sobre tot per una situació nova i comuna a totes les àrees: el que s'ha dit amb el temps 'Revolució Tecnològica'.

La Revolució Tecnològica va comportar un fort canvi en les formes de producció, una forta concentració de població a les ciutats -en reconstrucció pels efectes de la guerra o no- i l'inici del gran creixement del sector terciari o dels serveis. Primer la preocupació pels nous hàbitats per la població migrant que venia del camp, va centrar la problemàtica en la construcció i es va començar parlant de Psicologia de l'Arquitectura.

Després, amb un cert assentament i consolidació del teixit social, que li permet adquirir consciència de grup i capacitat de reivindicació, juntament amb el descontent social per unes condicions de vida insatisfactòries, s'inicien els moviments socials urbans i els moviments alternatius. El nucli de la psicologia ambiental començarà a evolucionar cap a aspectes més socials, relacionats amb la satisfacció residencial i la qualitat de vida. Seguirà, però, centrada en aspectes urbanístics, arquitectònics i en menor mesura organitzacionals o laborals.

Tant en el primer cas, com en el segon, la reacció és tardana respecte el sorgiment de la necessitat. La resposta es dona amb uns cinc o deu anys de retràs. El mateix retràs amb el que es reacciona respecte al nou repte: la problemàtica ecològica.

Sota l'etiqueta de problemàtica ecològica englobaré tot el que té que veure amb la conservació de la natura, de l'energia, dels recursos, les contaminacions, els riscos industrials i tecnològics, els comportaments ecològicament 'responsables' de la població i tot allò que s'han dit moviments verds.

Els primers moviments 'verd' apareixen entre intel·lectuals, grups marginals o alternatius a finals dels seixanta. Tenen una autèntica eclosió a mitjans dels setanta, esperonats per la crisi del petroli de 1973 i la crisi econòmica i social que comporta. Prenen força social i política a començaments dels vuitanta. Es comença a detectar un canvi important de filosofia social i ambiental, fins hi tot a nivell de governs europeus, a mitjans dels vuitanta. Es comença a parlar de 'capitalisme verd' a principis dels noranta, amb el compromís ambiental d'algunes empreses punteres, que demostren que invertir per preservar el medi ambient pot ser fins hi tot un bon negoci. D'altra banda, la legislació comunitària, que contempla l'avaluació de l'impacte ambiental (1985) es completa amb noves normatives (1992) d'obligat compliment a partir de 1993.

Fins a mitjans dels vuitanta, la psicologia ambiental a Europa no entra més que anecdòticament en el tema. Això malgrat que en crear el programa de Surrey el 1972, la raó donada per Canter per adoptar el nom de Psicologia Ambiental i no de l'arquitectura, era obrir-se a aquests temes. De fet, fins el 1984 no es troba la primera ponència 'verda' en una conferència de la IAPS. No és casual que sigui a Berlin, Alemanya Occidental, bressol dels moviments polítics verds. Anteriorment apareixien comunicacions de manera aïllada i esporàdica.

A les entrevistes tingudes amb autors destacats de totes les àrees culturals l'estiu del 92, la majoria manifestaven registrar un certa demanda social en aquest sentit. En alguns casos amb avenços petits però importants. Destaca la participació d'un equip de psicòlegs format per gent de França, Itàlia, l'Anglaterra, Holanda, Suïssa i l'Alemanya en el programa MAB (Man and Biospher) de la UNESCO, algunes actuacions 'civils' a l'Anglaterra, la participació de psicòlegs en comissions governamentals tècnològiques i ambientals a l'Alemanya i a Catalunya. A més, cal afegir la influència dels textos americans i uns pocs dels europeus, que ja als vuitanta incorporaven capítols dedicats a la conservació de l'energia, reducció de residus i comportaments ecològicament responsables.

Aquest petit tomb cap aspectes ecològics iniciat a finals dels vuitanta, reforçat pel que es derivi de l'entrada en vigor de la nova normativa ambiental comunitària -que obliga a analitzar l'impacte social de tota avaluació d'impacte o d'auditoria ambiental-, conjuntament amb unes coordenades mundials canviant que plantejen una nova dimensió de la problemàtica social, està marcant el que a Europa ha començat a ser una tercera etapa. Tercera etapa d'una psicologia ambiental més social, més organitzacional i més verda, però altre cop iniciada amb retràs.

2. NOVES COORDENADES MUNDIALS

Si la psicologia ambiental de la segona etapa ve esperonada per una problemàtica constructiva, urbana i social degut a les fortes migracions camp-ciutat, la psicologia ambiental verda de la tercera etapa vindrà marcada per un canvi de les coordenades mundials, tant pel que fa a la problemàtica ecològica com per la generalització de processos migratoris sud-nord, resultat dels desequilibris ecològics, econòmics, tecnològics i demogràfics.

Els grans avenços tecnològics han situat l'ésser humà, per primer cop en la història, en la situació de poder sobreexplotar els recursos naturals molt més enllà de la capacitat de regeneració que el medi ambient té. Això ja era així als anys cinquanta, però no serà fins els vuitanta que, esperonada per uns quans anys de denúncies de moviments naturalistes més o menys marginals, la societat occidental ha pres consciència d'una manera bastant àmplia que aquesta és la realitat. Que cada vegada que s'exerceix una activitat s'està causant un potencial impacte irreversible en el medi ambient, i que en darrera instància nosaltres també som part d'aquest medi ambient.

2.1 Reflexió sobre aspectes contextuals.

Ja fa molts anys els sociòlegs, economistes i politòlegs van descriure com la gran problemàtica del desenvolupament del món i del creixement econòmic es desplaçaria cap a les relacions nord-sud. Sovint des de paràmetres econòmics, polítics o inclús racials, però poques vegades com a problemàtica ambiental i/o ecològica, tret d'algunes referències a la deforestació de l'Amazònia o l'explotació del petroli. Altres cops s'ha fet referència a la deforestació per estendre les superfícies de conreu empel.lits per la gana i els problemes derivats de l'eclosió demogràfica, o per la necessitat d'importar fusta a occident. Sovint tractats com a trencament d'equilibris locals i aïllats.

Als vuitanta cada cop van ser més les veus que plantejaven la dimensió mundial dels problemes ambientals. En alguns casos trobant un autèntic ressò popular, com el de la disminució de la capa d'ozó pels CFC. Espontàniament es va produir a una forta reducció del consum d'esprais amb CFC, forçant les indústries a canviar els components dels seus productes.

No es però fins el 1987 que apareix l'informe Bruntland ('El nostre futur comú'), promogut per l'ONU, sobre medi ambient i desenvolupament. A la primavera del 1992, també convocada per l'ONU té lloc la Cimera Mundial de Rio de Janeiro que posa de manifest les dificultats que tenen els Estats per posar-se d'acord sobre les solucions a adoptar, malgrat reconèixer els problemes vincul·lats a la sobreexplotació dels recursos naturals, la inadequació dels processos de producció, la reducció de la capa d'ozo, el sobrecalementament de la terra i la necessitat de mantenir el que s'ha dit biodiversitat.

2.2 condicionants socioeconòmics.

Als 90, i també als 80, s'universalitza una de les problemàtiques contextuals dels 50 (emigració camp-ciutat) que esperonen el neixement de la Psicologia Ambiental. Ja no és camp-ciutat, sinó sud-nord, tercer món-primer món, països pobres-països rics, amb diferents factors que ho propicien. Factors que no són nous, però dels que se'n pren consciència i se'n veu l'abast dels seus efectes:

- Sobreexplotació del medi ambient i dels recursos naturals del països del sud per part dels països rics, sense que se'ls hi hagi aportat tecnologia i recursos per un cert reequilibri i la seva autogestió.

- aportació de tecnologies obsoletes o només tecnologies parcials que els fan totalment dependents.

- Processos de descolonització aparent que han deixat els països en mans de dictadors o quan menys de règims personalistes, que no són capaços de portar a terme un

desenvolupament equilibrat entre població, recursos i relacions exteriors.

- Influència creixent d'uns mass media que constantment estan projectant uns estandards de vida, uns models o estils de vida, uns valors socials i culturals diferents i atractius que generen disconformitat amb la seva realitat i per tant trenquen les seves formes de fer ecològicament més equilibrades. Es a dir, generen aspiracions lícites però disfuncionals en el seu context.

- Alhora, aquesta influència dels mass media genera una altra tendència contradictòria: és viscuda com a agressió externa a la pròpia identitat de poble, cultura o ètnia, i genera un replegament sobre el propi grup en defensa dels seus valors, cada cop més erosionats i concentrats en pocs elements diferencials emblemàtics, que poden portar a comportaments d'autodefensa fins a un cert punt lícits o a autodefenses agressives i expansives difícilment acceptables.

- Diferents tendències demogràfiques, potencialment molt conflictives. D'un cantó el control de natalitat provoca un trasvals dins els països avançats que baixen la seva taxa de creixement demogràfic a 0, convençuts que cal reduir l'alarmant creixement de població mundial. D'altra banda als països pobres s'ha exportat bàsicament tecnologia pel control de la mortalitat infantil, però no per la solució de problemes globals de desenvolupament. Això soluciona una part del problema (més que res del problema ètic del món occidental!) però causa un nou desequilibri ecològic greu, el boom demogràfic. L'increment de taxes de població a la que no poden donar suport pel treball i la subsistència, desencadena conseqüències ecològiques i socials greus:

1) Increments de la deforestació per aconseguir més superfícies conreables, per afrontar l'increment de població. Sovint, però, comporten l'inici d'un procés de desertització.

2) Increments de conflictivitat entre pobles, tribus i ètnies que necessiten eixamplar els seus dominis per sobreviure

3) Les facilitats de mobilitat geogràfica pels medis de transport, que permeten cobrir distàncies molt més grans amb menys esforç, perill i temps.

4) Noves onades migratòries massives de població expulsada per la gana de la seva terra. Migracions que en part han estat estimulades pels propis països 'avançats', necessitats de ma d'obra barata (ara ja no es compren i venen esclaus...), necessitats de corregir la inversió de la seva piràmide d'edats i els problemes que genera per mantenir els caríssims sistemes de seguretat social i de serveis dels que s'han dotat.

5) En situacions de recessió econòmica (com la dels anys noranta) surgeix la tendència a aturar o expulsar aquesta població. Tot això genera el sorgiment dels actuals

conflictes racials i ètnics a la vella Europa. Sovint no són més que conflictes de classe tenyits per un elements diferencials (raça, cultura, religió, formes de vida) excessivament divergents o enquistats com a emblemàtics per cada grup, que els hi dona una aparença de racisme. Aquesta aparença i comportaments que en principi no ho són, acaben generant actituds consolidades de racisme, aprofitades sense cap pudor per grups ideològics que fan del racisme la seva bandera.

No podem anar a trobar o suggerir solucions reals des d'aquí. No es el nostre objectiu. Si, però que això marca un important canvi en els paràmetres en els que s'ha de moure la psicociologia ambiental.

Quan ens plantejavem problemes 'simples' com la adaptació a/o de nous suburbis residencials de gent que provenia del camp, ens estavem plantejant qüestions vinculades a formes de vida diferents dins d'uns paràmetres culturals, religiosos, ètnics similars o molt propers. En aquests moments això ja no és així.

La distància entre grups de grans diferències que tendeixen al seu tancament com a forma de protecció de la pròpia identitat, però alhora també com a forma positiva de facilitar-se l'adaptació a un nou entorn social, cultural i econòmic, ens marca la importància de prendre en consideració paràmetres socioculturals i econòmics en l'anàlisi de situacions per entendre el comportament dels individus i col·lectivitats, i per la proposta de solucions.

Els paràmetres 'antics' -encara majoritàriament vigents en la PA- poden passar a ser un luxe ofert a una èl·lit que rarament el demana i sovint el rebutja, quan no un mer exercici acadèmic.

La tendència dels darrers anys de la PA a ser cada cop més social s'ha d'assumir i reforçar en totes les seves conseqüències. Els processos psicològics individuals cada cop es poden explicar i entendre menys fora del seu context social, i aquest context està canviant molt ràpidament i profunda. El nou repte per a la psicologia ambiental no està en abandonar àmbits i coneixements assolits en les etapes anteriors, sinó en saber incorporar els nous paràmetres de referència, tant ecològics com socials i econòmics, a la seva reflexió i anàlisi de la realitat. En aquesta direcció semblen marxar les coses, com veurem més endavant.

2.3 L'idil.líc 'abans' i el cruent 'ara'

Es molt freqüent sentir l'ús de l'expressió 'això abans no passava' o 'abans era diferent'. Un vell refrany espanyol diu que 'todo tiempo pasado fue mejor'. Psicològicament es pot explicar molt bé aquest 'attachment' a l'experiència passada que conforma i justifica la nostra identitat actual. Ara bé, què es vol dir quan es parla d'un heteri i a vegades idil.líc abans i d'un ara diferent i com a mínim més perillós? On és la línia divisòria?

Tractaré d'establir algunes de les diferències significatives pel que fa a aspectes relacionats amb l'entorn, les actituds i els comportaments, contrastant algunes característiques emblemàtiques del 'abans' i de l'"ara".

a) 'Abans' i 'Ara' des d'un punt de vista econòmic, productiu i demogràfic.

<p>1 Abans. Formes de producció equilibrades en àrees geogràfiques restringides. Unitats econòmiques locals regionals i com molt estatals.</p>	<p>1 Ara. Formes de producció orientades a mercats cada cop més universals. Això comporta el pas d'un impacte reduït i tolerable de l'activitat productiva a la seva gegantina multiplicació fins a límits no digeribles per la natura (ex. pedreres i producció de ciments, producció d'automòbils, indústria química etc).</p>
<p>2 Abans. Recursos energètics necessaris relativament baixos i en funció de les possibilitats de la zona geogràfica</p>	<p>2 Ara. Recursos energètics necessaris molt superiors als disponibles a l'entorn geogràfic, la qual cosa implica la necessitat d'importar-lo d'altres zones. Aquesta importació incrementa alhora per si mateix els recursos necessaris.</p>
<p>3 Abans. Transport rudimentari i car en temps i diners, per tant es cobrien distàncies curtes i es diversificaven els centres de producció. Es a dir es distribuïa geogràficament la feina. Això comportava una necessària tendència a l'autarquia.</p>	<p>3 Ara. La facilitació i generalització del transport redueix relativament les dimensions del món, concentra els llocs de treball i porta a la internacionalització de la problemàtica demogràfica, productiva i econòmica.</p>
<p>4 Abans. Producció diversificada a cada zona geogràfica tendent a autosuficient.</p>	<p>4 Ara. Tendència a l'especialització de cada zona i increment de les interdependències mundials.</p>
<p>5 Abans. Capacitat tecnològica d'explotació de recursos limitada i relativament equilibrada.</p>	<p>5 Ara. Capacitat tecnològica d'explotació de recursos ilimitada, que pot portar al seu exhauriment (agotament) o destrucció.</p>
<p>6 Abans. Problemàtica social i política d'abast local, regional i estatal.</p>	<p>6 Ara. Problemàtica social i política d'abast i conseqüències universals.</p>

b) 'Abans' i 'Ara' des del punt de vista de les Actituds socials, els hàbits socials i la 'Cultura del reciclatge'.

<p>1 - Abans. Més contacte dels individus amb el medi natural. Coneixement i vivència del cicle de la natura i del cicle vital animal i humà (neixement, creixement, maduresa i mort). Facilitava actituds respectuoses amb el medi ambient.</p> <p>2 - Abans. La majoria de productes tenien un cicle conegut. Des de l'origen de la matèria prima, la seva manufacturació i ús, fins a la seva reutilització per una funció secundària, o s'havia de procurar desfer-se d'ell a través d'un drapaire, avocant-lo al camp o cremant-lo. Es sabia molt bé què es podia avocar al camp i què no.</p> <p>3 - Abans. Pocs serveis. Tothom era responsable de cobrir les seves necessitats. Els que funcionaven eren organitzats directament per la comunitat o gestionats per responsables molt propers a l'usuari. Es coneixia l'origen del servei, la seva necessitat i el seu funcionament. Responsabilització i apropiació.</p> <p>4 - Abans. La ma d'obra era més barata que les matèries primes. Però inclús en situacions que no era així, hi havia una cultura del reciclatge. Tot el que era gastat pel seu ús principal tenia sortides per usos secundaris o es cremava. Petit volum de producció de deixalles.</p>	<p>1 - Ara. El 80% de la població occidental viu en un medi tecnològic (generalment urbà). El cicle de la natura i el cicle vital són desconeguts per una gran part de la població. Ni els neixements ni les morts ocorren en un entorn quotidià. Apareixem i desapareixem miraculosament en un hospital o un tanatori. Dificultats i artificialitat de crear o potenciar actituds pro-ambiental.</p> <p>2- Ara. Es desconeix totalment el cicle del producte, la seva naturalesa, la seva composició, les seves possibilitats de reutilització. Simplement s'abandona al carrer o en un contenidor i desapareix. No sabem què passa després.</p> <p>3 - Ara. Els serveis existeixen 'per naturalesa propia'. Han d'existir i prou. No sabem ni com s'originen ni el seu procés de funcionament. Només sabem que quan els necessitem han de respondre a les nostres expectatives. Són els serveis els responsables de cobrir les nostres necessitats. Són màgics. Nosaltres no som responsables, ens en desentnem. Però a més, els serveis poden arribar a ser opresors. Acaben dient-nos el que podem fer, el com i el què no. Sentiment de desresponsabilització, desapropiació i alienació.</p> <p>4 - Ara. Mà d'obra més cara que les matèries primes. No es recicla, es tira. A més, nous materials de difícil reciclatge (plàstics, etc). Gran volum de producció de residus urbans i industrials. Durant anys s'ha considerat el volum de deixalles produïdes com un indicador de desenvolupament social, amb una connotació positiva.</p>
--	---

<p>5- Abans. La cultura i l'estètica popular veia bé els productes manufacturats pel propi usuari, malgrats les imperfeccions i la possible aparença "cutre".</p>	<p>5- Ara. La cultura i l'estètica del disseny no admeten el producte manufacturat d'aparença "cutre". Això dificulta la reutilització espontània de productes i materials</p>
---	--

Aquesta contrastació entre l'abans i l'ara, emmarca clarament la necessitat de treballar en la difícil tasca de creació de noves actituds, d'una nova cultura del reciclatge i de modificació dels processos i filosofies de producció. Com ja assenyalava Boulding el 1966 cal passar de la cultura i l'economia del 'cow-boy' (aquella que disposa sempre de grans espais i no ha de tenir en cura de cap mena de reciclatge ni d'aprofitar millor els recursos ni reduir les deixalles) a una cultura i una 'economia de l'astronáuta' (aquell que gestiona un sistema tancat en el que tota matèria és reciclada, l'espai és un bé escàs i on la conservació de l'estoc de capital té prioritat) (Coll 1991:57).

Ara bé, responsabilitzar o donar condicions per la responsabilització dels ciutadans és necessari, però cal regular processos de producció i d'actuació via normativa que hi ajudin. Per exemple: prohibir envasos no reutilitzables en aquells productes que tradicionalment ha estat factible; estimular la recollida incentivada directament d'envasos; restringir, reutilitzar o penalitzar l'ús d'embalatges dessetjables, etc. Afortunadament les noves normatives comunitàries semblen anar en aquest sentit.

Com a psicòlegs tenim una gran tasca a fer en la potenciació directa de noves actituds i comportaments, i de representacions socials i estats d'opinió respecte el medi ambient que les reforcin. Probablement estimulants nous comportaments pro-ambientals a partir de tècniques de marketing social i de modeling. Cal, però, no oblidar que en determinades circumstàncies és el canvi de comportaments el que modifica les actituds i els valors, com ens mostren les teories de les actituds, de les dissonàncies cognitives i de la comparació social. La via normativa és llavors imprescindible. Això requereix repensar l'objecte i l'objectiu de la psicologia ambiental, a més d'entrar en contacte amb uns nous companys de viatge, com legisladors i gestors, a afegir als anteriors.

3 REPLANTEJAMENT DE L'OBJECTE

Per desenvolupar aquest apartat em centraré en unes reflexions sobre l'evolució temàtica - amb fortes repercussions epistemològiques- que ha sofert i està sofrint la psicologia ambiental que s'expressa a través de les conferències europees de la IAPS, les opinions expressades per autors destacats de les diferents àrees culturals europees i l'anàlisi de la legislació europea que entra en vigor el 1993.

3.1 Evolució temàtica

A les taules 14 a 18 (apèndix) queda recollida l'evolució temàtica de les conferències de la IAPS entre 1969 i 1984. Aquesta evolució pot ser representativa de l'objecte dominant en la psicologia ambiental d'aquest període. Durant aquest període els temes més freqüents han estat centrats en l'avaluació d'entorns en general, fent propostes metodològiques; les relacions entre arquitectura i ciències socials; la imatge i significació dels llocs, des d'una perspectiva cognitiva; la conducta territorial; la valoració i experiència de l'habitatge, els usos de l'espai i la percepció de l'entorn. Per aquest ordre, les categories esmentades aglutinen el 63,2% dels treballs presentats.

Independentment que el sistema de categories que vaig emprar ara el consideri excessivament ampli i que dispersi massa els treballs, crec que reflecteix bastant bé l'experiència d'aquests anys. Amb la perspectiva que dona el pas del temps, voldria fer-ne alguns comentaris.

a) En primer lloc resaltar la gran preocupació metodològica que se'n desprèn com a reflex dels dogmes científics dominants en aquest període, però sense que a hores d'ara es pugui afirmar que s'hagin fet uns avenços definitius. Malgrat la recurrència de les comunicacions analitzades, segueix una certa desorientació i no s'ha establert un procediment i unes tècniques mínimament estandaritzades i acceptades de manera general per la comunitat científica. Probablement perquè, com mostren reiteradament les discussions epistemològiques, això és tremendament difícil -o fins hi tot impossible per alguns- a les ciències socials.

Dins de la tercera etapa de la psicologia ambiental, alguns autors estretament vinculats als plantejaments més experimentalistes, reconeixen estar sortint dels laboratoris, estar esdevenint més holístics en els seus plantejaments i més compromesos amb la realitat social en les seves anàlisis, però mantenint una metodologia estricta.

Aquesta evolució metodològica ha estat forçada -i alhora ha permès- per una evolució de l'objecte d'estudi. De les primerenques anàlisis mol·leculars s'ha passat a plantejaments més molars. En psicologia ambiental això ha volgut dir passar d'estudiar la valoració d'un espai concret com a 'estímul', a analitzar l'experiència d'aquest mateix lloc com a una component més del sistema en el que està enquadrat. Sistema que comprèn altres espais, el conjunt de valors i referents culturals i socials del grup o del subjecte. Es a dir, inevitablement s'ha produït un canvi d'objecte. Ja no es parlarà tant de satisfacció amb el disseny, com de satisfacció residencial; no es parlarà tant de l'agradabilitat estètica de l'oficina o de la seva funcionalitat primària com de que aporta o que dificulta l'entorn a la satisfacció i qualitat en el treball.

La qualitat de vida ha esdevingut central. Això comporta la consideració dels aspectes ambientals com a elements d'un sistema dinàmic i canviant per definició, que abasta un radi cada cop més ample. Ample i obert a la cultura, les formes i estils de vida, la convivència entre races i ètnies amb formes de fer molt diferenciades que han de compartir un mateix espai, les formes de producció, els interessos econòmics, les polítiques i els comportaments respecte els recursos naturals etc. Tots ells temes emergents en les quatre conferències de la IAPS hagudes en el darrer període (Haifa, Israel (1986), Delft, Holanda (1988), Ankara, Turquia (1990) i Tessalònica, Grècia (1992)), però especialment a la del 1992. A més, a les quatre conferències el seus temes centrals han reflectit la idea de canvi o d'evolució en relació a la cultura i a la història: 'Environments in Transition', 'Looking Back to the Future', 'Culture, Space, History' i 'Socio-Environmental Metamorphoses: Builtscapes, Landscapes, Ethnoscapes, Euroscapes'.

b) Un segon comentari a fer és l'important pes específic dels treballs dedicats a analitzar, glossar, justificar o reivindicar el paper de les ciències socials en el disseny i l'arquitectura. Reflecteix una recerca de sentit i d'identitat, que després de la conferència de Barcelona (1982) sembla començar a devallar. A Delft hi ha un simposium d'un tema proper, però més centrat en la teoria de l'arquitectura que en la justificació de les ciències socials. A Tessalònica no n'hi ha cap. S'hi planteja, però, una novetat: Lenelis Kruse demana al plenari de l'associació (IAPS) que l'organització de la conferència de Manchester de 1994, inclogui en el programa de partida el tema de la problemàtica ecològica mundial, per estimular la reflexió sobre el tema des de la psicologia ambiental. Ja no cal demostrar el sentit de la psicologia ambiental pel disseny, però cal aprofundir en l'abordatge d'un altre àmbit en el que s'hi ha penetrat poc encara.

El tema, de fet no és nou. A Estrasburg (1976), Surrey (1979), Barcelona (1982) Berlin (1984) i Ankara (1988) s'havien presentat treballs més o menys aïllats sobre aspectes ecològics. A més a Berlin havia estat tema d'una conferència invitada, i a Haifa (1986) tema proposat per una mesa. El que sí que és nou, és la voluntat explícita d'estimular la reflexió i el treball com un tema de present i de futur en el que la psicologia ambiental s'hi ha d'implicar més explícitament. No és casualitat que altre vegada sigui una alemanya la que ho proposi.

c) Un tercer comentari a realitzar és desencadenat per un altre dels temes dominants en la relació anterior: els aspectes cognitius, d'imatge i significat de l'entorn. En el període 86-92 segueixen tenint una important presència. Ara bé, es registra un canvi important en el seu tractament. S'ha passat d'un abordatge dominat per plantejaments més o menys propers a la teoria dels mapes cognitius, bàsicament centrada en aspectes estructurals (els mapes com esquemes cognitius i el seu funcionament) a l'estudi dels significats, la formació dels significats i la seva relació amb la identitat del jo (Self) i la identitat del lloc (Place Identity).

Es una evolució semblant a la que s'està tendint des de l'actual crisi del cognitivisme, en psicologia general. Les autocrítiques d'autors emblemàtics com Bruner (1990), que

reivindica el retorn a una psicologia dels significats i no sols dels processos, oberta a la psicologia popular i de la cultura, a l'anàlisi de la construcció que els subjectes fan de la realitat a través del seu propi discurs, propera als plantejaments de Gergen i dels construccionistes, no són alienes a aquesta transició. Els darrers treballs presentats sobre la significació de l'espai estan començant a deure més -a vegades sense saber-ho- a aquests plantejaments i a l'interaccionisme simbòlic que al cognitivisme 'clàssic'.

Per concloure aquest subapartat, vull remarcar que si bé no es pot afirmar encara que estiguem entrant en un nou paradigma (en termes Kuhnians), el que he intentat reflectir en aquestes reflexions és que no estem en un període de 'ciència normal' sinó que tot sembla apuntar que estem entrant en una situació de crisi paradigmàtica. Els canvis d'actitud i la flexibilització de la rigidesa de postures teòriques que havien caracteritzat alguns períodes de la psicologia ambiental, sobre tot entre el 1979 i el 1982, que es reflectia en els dos 'Col·legis Invisibles' dibuixats al capítol 12, semblen confirmar-ho com veurem més endavant.

3.2 Temes per àrees, vistos pels eminents.

Durant l'estiu de 1992 vaig poder entrevistar una sèrie d'autors destacats i reconeguts de cadascuna de les àrees culturals europees. Vaig procurar que fossin els mateixos amb els que havia parlat per l'estudi del 86. No sempre ho vaig aconseguir. Aquest cop van ser David Canter, Jonathan Sime i Sue Ann Lee de la Gran Bretanya, Perla Korosek-Serfaty de França (actualment al Quebec), Lenelis Kruse de l'Alemanya, Thomas Niit d'Estònia (Ex-URSS), Mirillia Bonnes d'Itàlia, Rikard Küller de Suècia i Cleopatra Karaletsou de Grècia. Han estat de molta ajuda per la redacció dels epílegs de cada àrea cultural referents al període 84-92 de la segona part del llibre. Tractaré ara de sintetitzar les opinions més rellevants de les converses, referents als aspectes temàtics. Espero que sense traïr el sentit de les seves consideracions.

En aquestes entrevistes, juntament amb el que resulta de l'anàlisi de publicacions produïdes en el període 84-92, es pot constatar com la temàtica dominant respon a l'evolució que remarcava en el paràgraf anterior. En totes les àrees culturals en aquests moments dominen els temes relacionats amb la qualitat de vida urbana. Ja sigui des de la consideració de l'habitatge com a part del sistema de recursos necessaris pel benestar social, ja sigui des de la consideració de la qualitat ambiental del barri o dels espais públics, com a components d'aquest mateix sistema. Això des de la planificació o des de l'avaluació.

S'observa -i els eminents reconeixen- una transició des de plantejaments més estructurals (funcionalitat, cognició etc) a plantejaments més vivencials i més simbòlics (satisfacció, place identity etc), a totes les àrees. Igualment semblen perdre pes específic els estudis bàsics, per donar pas a propostes teòriques a partir de treballs aplicats eminentment socials. Tràfic, vells, institucions per menors poden ser bons exemples del grup de Lund,

de Barcelona i de Tübingen. Seguretat ciutadana, vandalisme i urbanitat pels grups de París.

A Gran Bretanya, especialment a Surrey, es desvetlla l'interès pels aspectes ambientals des del que Canter anomena 'disciplines més comercials', com ara projectes de màrqueting, organització i gestió de serveis, aspectes organitzacionals, de seguretat en el treball i de percepció del risc. Temes en els que també hi té tradició el grup de París de Levy-Leboyer.

Comencen a apareixer els aspectes vinculats amb la salut i el treball interdisciplinari amb metges, especialment a Lund (Küller 1992). Sovint analitzant aspectes que propiament no són nous, com els efectes del soroll, la qualitat de l'aire, la contaminació exterior i interior dels edificis, especialment pels grups de Stokholm i el nou laboratori d'Estrasburg.

En aquesta línia es detecta un creixement d'interès en el camp dels recursos naturals, la problemàtica ecològica i el comportament proambiental. Kruse argumenta fortament la necessitat de més implicació dels psicòlegs ambientals en aquests temes, sobre els que s'han començat a donar importants passos institucionals a Alemanya. S'hi ha d'avançar més, especialment després de la reunificació i els greus problemes de preservació de recursos i de la naturalesa que tenen els Lands de l'antic est.

Canter també descriu un augment de l'interès dels estudiants de Surrey en els temes ecològics. Al Màster de Barcelona han passat a ser un tema central en la formació i en els treballs aplicats que des d'ell es desenvolupen. Igualment a Sevilla, Madrid i La Laguna tenen un pes important. A França, Itàlia, Grècia o la ex-URSS, aquest tema és encara molt marginal, segueixen centrats majoritàriament en aspectes urbans.

Probablement, l'aplicació de les noves normatives ambientals comunitàries poden donar noves oportunitats -si les sabem aprofitar- als psicòlegs, en terrenys que no ens són estranys del tot, com l'avaluació d'impactes socials en els estudis d'impacte ambiental, o anàlisis organitzacionals en les auditories ambientals. Però d'això ens en ocuparem en el proper apartat.

3.3 Les normatives ambientals

La normativa ambiental és diferent a cada país europeu, però presenta algunes comunalitats. Hi ha dos grans blocs que cal diferenciar. D'un cantó el que afecta els entorns urbans i d'altre el que es deriva de les grans infraestructures i indústries respecte el medi ambient. La primera, antiga i de llarga tradició en cada Estat, és molt diversificada. La segona, molt més recent, emana d'unes directrius generals comunitàries que cada país ha de desenvolupar.

Pel que fa als entorns urbans, les diverses legislacions acostumen a regular els processos

de planificació i de gestió d'activitats, especialment les considerades molestes o perilloses. De manera més o menys explícita contemplan la consideració de les necessitats i dels efectes socials de la planificació. A vegades contemplant vies de participació directa dels ciutadans. Això defineix un camp d'activitat per científics socials, en el que el psicòleg ambiental pot participar, i està participant ja.

D'altre banda hi ha programes comunitaris i del Consell d'Europa que estimulen el treball en l'avaluació de la qualitat de vida a les ciutats, considerant els aspectes ambientals des de la perspectiva de la salut, com el de 'Ciutats Saludables' ('Healthy Cities') o el que és encaminat cap a la regeneració dels centres antics de les ciutats i salvaguarda del patrimoni històric, com el programa de 'Nova Vida per les Ciutats'.

Pel que fa a recursos naturals i problemàtica ecològica, existeix la normativa bàsica de la Comunitat (Directiva 85/337/CEE) sobre Impacte Ambiental i la que regula les Auditories Ambientals i l'Etiquetatge Ecològic (Directiva XXXXXXX).

La primera contempla que tota avaluació prèvia a la declaració d'impacte ecològic, ha de considerar els efectes sobre la població i el patrimoni, a més de preveure l'acceptació o rebuig que pugui generar en la població afectada. Efectes a mesurar a través de les modificacions socioeconòmiques que la intervenció provocarà, canvis demogràfics, modificacions en els estils de vida i en el benestar de la gent.

La segona, a més dels impactes sobre el context de la indústria o el servei, contempla possibles transformacions organitzacionals per adaptar-se a noves formes de producció i noves tecnologies menys contaminants, l'establiment d'una política ambiental a l'organització i programes de seguretat que pot comportar canvis en la seva cultura organitzacional, programes de formació, adaptació i conscienciació dels membre de l'empresa. A més la concessió i autorització de l'ús de l'etiqueta ecològica per distingir els processos nets de fabricació com a forma de prestigiar productes, genera un nou aspecte relacionat amb el màrketing, la promoció i les actituds pro-ambientals dels consumidors.

Ambdós casos posen de manifest una dimensió comportamental i actitudinal contemplada per la llei que han de desenvolupar els científics socials, entre els quals els psicòlegs ambientals poden fer aportacions destacades.

En síntesi, per concloure aquest apartat, podem veure com a través de l'evolució pròpia de la filosofia de la ciència i les seves implicacions teòriques i metodològiques s'ha anat produint una transició d'allò mol·lecular a allò molar, de les reaccions dels individus a l'entorn conceptualitzat com a estímul a l'anàlisi de les vivències, els significats i el benestar dels subjectes en el seu context social. Un trapàs de l'interès focalitzat gairebé únicament en el disseny, l'arquitectura i alguns aspectes de la ciutat a consideracions urbanístics més centrades en la qualitat de vida, la història i la cultura. A més d'un creixent interès en els aspectes ecològics que comença a ser potenciat pel desenvolupament i

l'aplicació de les normatives que en fan referència.

4 SOBRE ELS COL-LEGIS INVISIBLES (C.I.).

Hi ha indicis raonables i evidències que permeten pensar que algunes coses han canviat entre el 84 i el 92, respecte als Col-legis Invisibles definits al capítol 12. No he refet els càlculs, ni he reelaborat els indicadors elaborats a partir de dades objectivables que llavors vaig emprar, però potser tampoc sigui imprescindible fer-ho, ni tingui massa sentit. Sí que vull recordar, però, que els col-legis s'establien a partir d'una sèrie de vincles a quatre nivells: temàtic, funcional, cognitiu i afectiu.

Contrastant valoracions amb els mateixos protagonistes dels dos Col-legis descrits, hi ha una pràctica unanimitat en que la situació ha canviat, que alguns dels condicionants més determinants s'han esvair. Evitaré la temptació (i el compromís) de senyalar qui guanya i qui perd, ni de dir que ja no existeixen pol-lèmiques teòriques ni grups diferenciats. La història -també en ciència- és dialèctica i a diferència dels contes de fades no té mai un final, ni tant sols un final feliç. La construïm quotidianament i els seus episodis sobrepassen els seus protagonistes.

La primera constatació que vull fer és que la unitat temàtica s'ha mantingut, malgrat les diferents perspectives teòriques i epistemològiques que semblaven caracteritzar els dos C.I., i les implicacions sobre el possible desplaçament o canvi d'objecte d'estudi (en el sentit tractat en apartats anteriors), que trenquessin la Comunitat Científica (tal com es podria interpretar alguns dels abandonaments a rel de les tensions del 1979)(veure capítols 2 i 3). Malgrat això, com he descrit, si que l'objecte d'estudi s'ha desplaçat i s'ha ampliat, però de manera similar.

A nivell funcional (seguint el model espectral de Munné 1985, exposat al capítol 12), hi ha conferències unitàries sense més conflictivitat que les lògiques discussions teòriques. Canter, Lee, Küller, Kruse, Barbey, Korosec, Churchman, Teymur, entre altres, acostumen a jugar un paper destacat. Hi ha alguns projectes de recerca portats per equips internacionals, finançats per la Comunitat Europea, amb una participació molt distribuïda.(Els nexes entre la gent està esdevenint institucional, ens diu Canter (1992b)) Canter segueix disposant de la màxima accessibilitat als medis de publicació, però com hem remarcava Korosec (1992), donant entrada a treballs fets des de les més diverses perspectives.

A nivell cognitiu (ara crec que seria millor dir-ne teòric, malgrat que en el seu moment estés justificat el terme cognitiu (veure 12.4)) l'evolució general de la psicologia ha facilitat l'obertura de plantejament tradicionalment enfrontats. El desplaçament de l'objecte d'estudi cap a fenòmens i abordatges més complexos ha fet que -en paraules de Küller(1992)-siguem 'més holístics en essència, però seguint mantenint una metodologia estricta,

treballant de manera sistemàtica'. La convivència d'enfocs empírics i fenomenològics, de metodologies quantitatives i qualitatives, observacionals, correlacionals i hermenèutiques, encara que amb una important baixada de les experimentals, porta a Kruse(1992) a expressar que 'De fet, hom podria dir que el corrent dominant es el del Multimetod approach'. Aquesta evolució no respon tant a que s'hagi equilibrat el pes específic del nombre de membre d'un C.I. i de l'altre, o que un hagi perdut pes respecte l'altre, sinó a evolucions de postures teòriques dels propis autors.

Ens queda el darrer dels nivells d'anàlisi, l'afectiu. Comentava al punt 12.4, la dificultat de detectar indicadors objectius per la seva consideració. Aquesta dificultat segueix essent òbvia. El que si sembla que es pugui afirmar és, que com a col·lectiu humà, la comunitat científica que s'ha aglutinat al voltant de la IAPS va molt més enllà de la comunió intel·lectual o temàtica. Més quan és constituïda per un nucli relativament reduït de membres assidus (al voltant dels 300, i molts d'ells participants ocasionals o transeunts) Deu anys d'existència de l'associació formal, però amb una història comú de més de vint anys, amb moments molt crítics, representa pràcticament la totalitat de la vida professional de la majoria dels seus membres. Sens dubte és un element que ha acabat tenint la seva influència sobre els possibles dogmatismes.

(Estic rossant la 'novel·la rosa', en la que tot es deu a causes aparentment simples, però es compliquen per un cúmul de despropòsits, malentesos i desfassos temporals. No voldria que aquests quatre nivells d'anàlisi s'interpretessin com una anàlisi reduccionista, però si com 'uns' elements que ens ajudin a reflexionar sobre la realitat. La realitat és molt complexa i la construcció que inevitablement ens fem de la realitat pot ser-ho encara més).

Hi ha altres factors que han coadjuvat a que no s'aprofundís en les discrepàncies d'aquesta comunitat científica. D'un cantó cal insistir -altre cop- en la crisi paradigmàtica de la psicologia actual, referida abans, que ha suavitzat molt el to dels discursos respectius. D'altre banda, cal remarcar que malgrat els anys d'història, seguim sense acabar d'assolir alguns elements que semblen fonamentals -i en els que seguim empenyats-, com definir un perfil professional reconegut, trobar un lloc a la societat (aconseguir forjar una demanda social normalitzada) més enllà del que ens hem intentat atribuir però que no sempre es reconeix des de fora; voler entrar en nous àmbits de reflexió i anàlisi en els que sens dubte es poden fer aportacions, però arribar amb un cert retard, cosa que dificulta la penetració. Aquests han estat -i segueixen essent- dos elements de cohesió de grup resumibles en un de sol: 'l'enemic comú'. Això, malgrat algun model més o menys exitós com el de la psicologia ambiental americana, que ha assolit algunes fites més que la europea en aquest camp.

Mirar cap el futur ens porta inevitablement cap a plantejar-nos una dualitat d'estratègies, de camps, d'objectes i de perspectives teòriques. D'un cantó, la possibilitat de fer l'opció tecnològica -sinó tecnocràtica- de saber avençar-se a l'aparició de desajustos socials i

ambientals, i elaborar els instruments necessaris per implementar les mesures correctores pertinents, segons un model òptim de referència que està per definir i que per supost ha de ser plural. Em refereixo al model ideal de món al que aspirem. L'anàlisi de la legislació europea respecte urbanisme, medi ambient i drets socials pot ser útil per establir aquests 'standards', si és que és possible.

D'altra banda, i potser de manera contradictòria -o potser complementaria?- aportar elements de replantejament de la societat que permetin sortir del cercle de la tecnocràcia, 'marcat per l'únic criteri de l'operativitat, de l'eficiència, de la previsió, de l'anticipació dels fins a través de l'exacte provisió de medis ... i això és només possible a través de la cultura, que és la única que escapa del seu poder i que el pensar tècnic tracta de domesticar i de dominar' (Argulló i Trias 1992,110). Davant d'aquesta afirmació caldria plantejar-se si des de la cultura domestiquem el progrés o des de la tecnologia domestiquem la cultura.

En síntesi, més que davant de dos objectius, ens trovem davant de dues cosmologies que van molt més enllà de les discussions metodològiques i epistemològiques tradicionals.

5) EL PROBLEMA PROFESSIONAL

Ja he recollit (epíleg del cap. 3) la valoració que feia Canter (1992b) referent a que hi ha pocs llocs professionals amb un perfil netament de psicòleg ambiental, però que hi ha un ampli espectre de professionals que estan desenvolupant programes, temes, o avaluacions que són propiament ambientals. Tant referent a aspectes de disseny i planificació, satisfacció residencial, anàlisis institucionals i organitzacionals, riscos, perills i seguretat a l'empresa, actituds ambientals, avaluació de paisatges, o en disciplines comercials. Lee (1992), però, deia que no és clar que hi hagi llocs creats, encara que alguns hagin començat a treballar com a consultors.

Si això és així a la Gran Bretanya, un dels països amb una tradició més llarga i uns programes de formació més clars i consolidats, a la resta d'Europa la situació és tant o més migrada. La majoria de projectes es fan des d'instàncies acadèmiques o centres oficials de recerca, finançats per pressupostos públics. Les demandes des de l'empresa privada són encara testimoniales, per bé que alguna cosa hi ha des d'empreses constructores, comercials i organitzacionals. Això és preocupant, però només relativament preocupant.

El problema pot ser considerat merament d'estratègia. Canter, en una entrevista per la revista professional dels psicòlegs de Catalunya, ens manifestava que 'pel bon desenvolupament de la psicologia ambiental és necessari tenir una generació dels nostres estudiants en llocs de responsabilitat, de gestió amb amplia autoritat, perquè llavors donaran llocs de treball a gent amb aquest currículum. Això ja està passant. Tenim

estudiants de fa quinze anys que estan donant feina als nostres estudiants. Es un procés lent, però que ja es nota' (Pol 1992a:26). Amb menys tradició, això ja ho hem experimentat a Barcelona.

Com vèiem anteriorment, la participació de psicòlegs ambientals en comissions internacionals, estatals o locals, està extesa per la majoria de països europeus. A vegades majoritàriament orientada a problemàtica urbana i social, com a França o Itàlia, altres cops més centrats en l'arquitectura i la salut, com a Suècia, o incorporant també a les anteriors l'àmbit ecològic, com a Alemanya i Espanya o l'organitzacional com a Gran Bretanya, França, Espanya i Holanda. (Demano excuses als països petits, per no tenir la informació suficient per enquadrarlos correctament). Això permet tenir expectatives de futur.

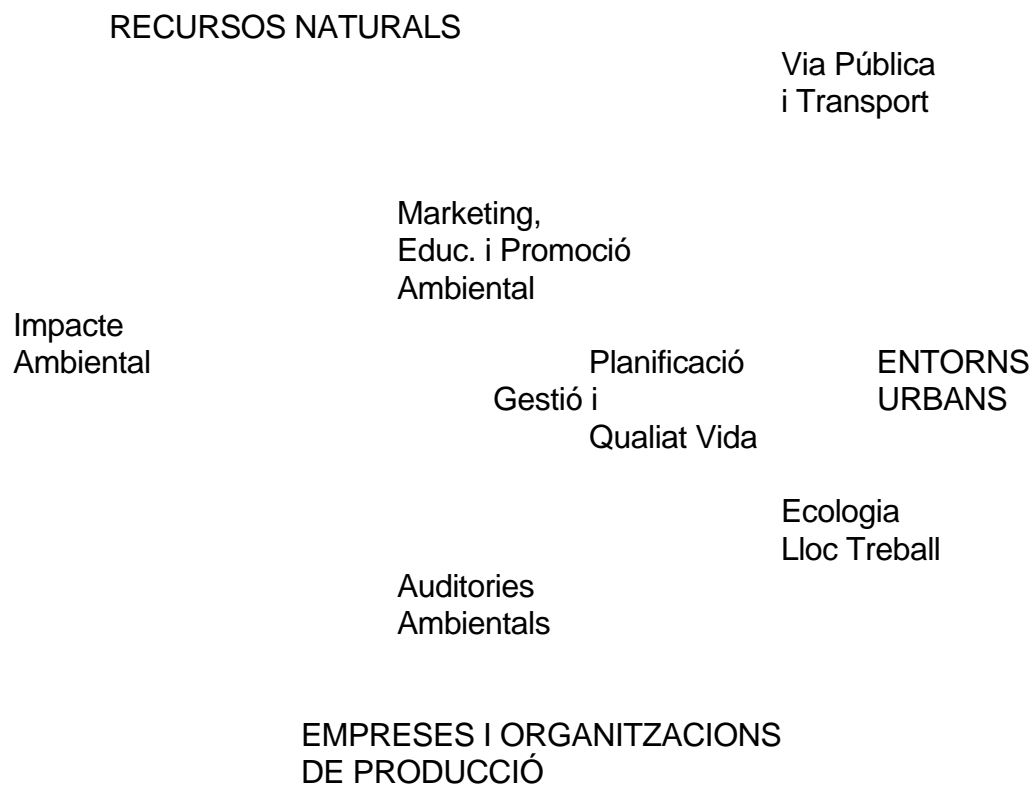
Una qüestió diferent és si tenim clarament definit un 'producte'. Es a dir, que aporta de diferent el psicòleg ambiental que no aportin un altre professional, com treballa i a qui interessa o a qui creiem que ha d'interessar. Aquí la situació és més confusa. Hi ha alguns honorosos exemples al Canadà, com mostrava Korosec (1992), i als Estats Units (Guifford 1987 fa algunes aportacions útils).

A Barcelona estem treballant sobre cinc perfils professionals bàsics, amb objectius, enfocaments, procediments, rols i clients diferenciats (Pol 1992), i des del principi del treball d'equip interdisciplinari. Tractaré de sintetitzar-los.

Al gràfic adjunt, s'intenta representar la concepció de medi ambient amb la que treballem des del Màster de Barcelona. El medi ambient és una unitat de la que l'ésser humà en forma part, com a individu i com a participant en organitzacions socials i productives. Presenta tres vessants (text en majúscules) amb expressions i formes diferents: un mal anomenat 'medi natural' (que aquí en diem 'recursos naturals'); un entorn urbà i uns entorns especials de caire organitzacional-productiu, que tant poden ubicar-se en àmbits rurals com urbans.

En minúscules i encerclats apareixen els perfils professionals en els que poden desenvolupar la seva activitat els científics socials, i per tant el psicòleg ambiental. Per bé que tots sis perfils afecten els tres tipus d'entorns, en cadascun pesem més uns aspectes que altres. La ubicació relativa dels perfils respecte els tres vessants que caracteritzen el medi ambient, indica el seu pes relatiu com a àmbit de treball, la natura de l'objecte d'estudi i el tipus d'entorn més afectat. Descriuré breument els seus continguts.

Gràfic: Conceptualització de Medi Ambient i rols socials en la intervenció ambiental.
Font: Pol,E. (1992) Perfils professionals socials en la intervenció ambiental. Barcelona, Monografies psico-socio-ambientals. Universitat de Barcelona.

5.1 Planificació, gestió i qualitat de vida

Aquest perfil aglutina bona part del que ha estat tradicionalment el camp de treball dels

psicòlegs ambientals. Abasta la planificació i la gestió de recursos naturals i del paisatge, però bàsicament és centrat en entorns urbans. Habitatge, barris, pobles i ciutats són el seu nucli, i en ells la previsió, l'anàlisi i l'avaluació per la consecució d'un més gran benestar social i una millor qualitat de vida.

La seva necessitat i funció social té l'origen en el presumpte dret dels individus i col·lectivitats a preservar la pròpia identitat individual i de grup, les formes culturals, valors simbòlics compartits i formes de relació, sense que es vegin alterades per intervencions alienes més enllà del que es desitgi.

La intervenció del psicòleg ambiental anirà orientada a cercar l'equilibri entre la sempre necessària adaptació dels individus i grups a les condicions de vida que els hi venen donades, les modificacions no controlables que aquestes condicions de vida sempre sofreixen i l'adaptació de l'entorn a les pròpies necessitats.

Aquest rol pren sentit quan la planificació i construcció a gran escala per una massa de població anònima, provoca el distanciament físic, relacional, cultural i econòmic entre el dissenyador-planificador i el futur usuari. El dissenyador-planificador té necessitat d'un programa a desenvolupar en el seu treball, que reculli els usos, comportament habituals, estils relacionals, espai, referents simbòlics i valors dels futurs usuaris, no sempre estandaritzables. Sovint el propi dissenyador-planificador tracta d'apropar-s'hi. Però també sovint no disposa dels instruments, temps ni formació per poder-los capir adequadament.

El sistema social no és estàtic, sinó dinàmic, és a dir canviant. El que és vàlid en una conjuntura determinada, no ho era abans ni ho serà després. Igualment, els estàndards del que podem denominar Qualitat de Vida també són canvians. Per tant el dissenyador-planificador i el gestor han de trobar l'equilibri entre la introducció d'elements de renovació-innovació i el manteniment de la identitat del lloc, dels col·lectius i dels individus.

L'aportació del científic social pot produir-se en tres moments del procés, que marquen tres tipus de relacions diferents amb els arquitectes o planificadors i el comitent:

- a) Fase prèvia al disseny, en la detecció i establiment del programa de necessitats;
- b) Fase de disseny propiament dita;
- c) Avaluació post-ocupacional.

Els àmbits d'intervenció, com a consultor, com a membre del staff d'una companyia de disseny o com a funcionari públic es poden sintetitzar en:

- Gabinetes de disseny arquitectònic
- Gabinetes de planificació urbana
- Institucions de gestió social

- Administració pública
- Assessorament i defensa dels veïns

A cada país de la Comunitat hi ha lleis que regulen processos d'intervenció dels ciutadans en la planificació i la gestió del espai i recursos urbans. Pel que fa a la construcció d'edificis per habitatges o institucions, no s'acostuma a contemplar cap via de participació obligatòria. Com a mínim, per l'elaboració de plans i projectes es reglamenta la participació a través de períodes d'exposició pública en els quals els ciutadans poden presentar alegacions.

De tota manera, com l'experiència ens mostra, el desenvolupament d'un perfil professional del científic social en aquest camp depèn de la bona voluntat o de la professionalitat dels dissenyadors, planificadors i gestors d'un cantó i dels col·lectius veïnals d'altre.

5.2 Via Pública i Transport

Aquest segon perfil, de fet, és un cas particular de l'anterior. Té, però, algunes especificitats que li donen entitat. Centrat en tot allò que té que veure amb la mobilitat de les persones, participa plenament de la problemàtica del medi urbà alhora que amb els recursos i 'medi natural'.

Pren carta de naturalesa en la mesura que la mobilitat s'ha universalitzat, que l'automòbil i els medis de transport col·lectiu s'han generalitzat i que les distàncies s'han reduït per la velocitat. La seguretat passiva dels carrers i les carreteres, el risc i la percepció de risc que tenen conductors i usuaris i que afecta el seu comportament, la claredat de la senyalització, els hàbits perceptius i les distorsions de la percepció degudes a la velocitat, al cansament o a al consum de determinats productes, són temes centrals i específics que requereixen un abordatge psicosocial. L'automòbil com a principal causant de la contaminació atmosfèrica i sònica de les nostres ciutats, i per tant, de retruc, la contaminació com a efecte de decisions individuals sobre l'elecció del medi de transport, i com efecte de la planificació de serveis i/o de l'adopció de campanyes d'opinió o de mesures dissuasòries, completen l'objecte de treball.

Com en el perfil anterior el psicòleg ambiental pot actuar com a consultor o com a membre del staff en:

- Centres de planificació i gestió del tràfic.
- Planificació i gestió del transport.
- Indústries relacionades amb l'ergonomia de l'automoció.
- Gabinetes de disseny arquitectònic.
- Gabinetes de planificació urbana.
- Administració pública.

- Assessorament i defensa dels veïns i usuaris.

Existeix ja bastanta experiència en aquest àmbit, tant des del grup de Surrey, com des del Tübingen i altres indrets d'Alemanya, a Lund i a Barcelona. Segurament la llista podria ser molt més àmplia, però sovint, tot i estar tractant aquests temes, els professionals no s'autoidentifiquen com a psicòlegs ambientals. (Cap preguntar-se si és que call!).

5.3 Avaluació de l'Impacte Ambiental

El 1969 els Estudis d'Avaluació de l'Impacte Ambiental van prendre carta de naturalesa a partir de la National Environmental Policy Act als Usa. A Europa, aquest perfil es deriva de la legislació actual i de la problemàtica ambiental, en les dimensions que hem vist abans, relacionades amb les formes de producció, els canvis culturals i la capacitat de sobreexplotació de recursos com a resultat de l'activitat humana. Per tant, està bàsicament centrat en els recursos i 'medi natural', encara que participa de la vessant organitzacional-productiva.

L'actual legislació Comunitària (Directiva 85/337/CEE), contempla en la avaluació de l'Impacte Ambiental, tant els aspectes ecològics com els socials. La pròpia legislació descriu àmpliament els objectius i els procediments, definint quin tipus d'activitat s'ha de realitzar i com.

L'objectiu últim dels estudis d'impacte ambiental és avaluar els efectes positius i negatius que tindrà una intervenció (gran indústria, carreteres i autopistes, ferrocarrils, ports etc), per prendre les mesures correctores pertinents, en la fase d'elaboració del projecte. A més, donar elements a l'administració pública competent per tal que pugui fer una **declaració d'impacte** (efectes compatibles, moderats, severos o crítics) i en conseqüència denegar o autoritzar l'execució del projecte imposant, si cal, més mesures correctores.

En els E.I.A. els científics socials, aborden habitualment variables que puguin ser previsible, com per exemple les sociodemogràfiques (sexe, edat, població activa, envelliment), demandes institucionals (serveis, infraestructures etc), migracions voluntàries o forçades, factors socio-econòmics, cohesió de la comunitat, salut, estil i qualitat de vida, llocs simbòlics, patrimoni cultural i històric que corre perill etc. Cada cas, però, té les seves peculiaritats i el plantejament ha de ser específic.

Igual que en l'avaluació de l'impacte ecològic, es tracta d'arribar a poder definir la situació actual i els efectes socials d'una intervenció ambiental. Això requereix plantejar, descriure i fer una prospectiva en tres situacions:

* El lloc tal com està socialment en el moment en que es

planteja la intervenció.

* L'evolució que seguirà el lloc(s) si es realitza la intervenció prevista.

* L'evolució del lloc(s) si no es realitzés la intervenció.

De la contrastació entre aquestes tres descripcions, se'n deriva l'abast de l'impacte social que tindrà la intervenció, a considerar conjuntament amb l'impacte ecològic i definir així l'impacte ambiental global.

Els estudis d'impacte ambiental els pot fer la mateixa empresa o organisme promotor del projecte, si disposa en plantilla de l'equip tècnic suficient. Es, però, freqüent que s'encarreguin a una empresa o consultoria externa especialitzada.

El rol de científic social poques vegades està contemplat en cap d'elles, per l'aplicació parcial que sovint es fa de la legislació vigent. Quan s'executa, és freqüent que quedi en unes 'apreciacions' dels propis enginyers o biòlegs, o en alguns casos en valoracions estadístiques socioeconòmiques i demogràfiques fetes per algun economista. Quan intervenen científics socials, normalment és contractant un equip extern per realitzar aquesta part d'estudi. La perspectiva d'enduriment dels nivells de compliment de la legislació fa preveure un canvi important en la situació. Per la naturalesa del problema, és fonamental que els psicòlegs ambientals estiguin preparats per aportar els seus coneixements des de consultories especialitzades, integrant-se en el staff d'empreses 'full service' o participant en la creació de noves empreses interdisciplinàries.

5.4 Auditories Ambientals

El perfil relacionat amb les Auditories ambientals entra de ple en l'àmbit de l'empresa, però orientat cap als recursos naturals. El Diari Oficial de les Comunitats Europees (nº C76/2 de 23.3.92) recull la proposta ja aprovada de normativa del sistema comunitari d'Auditories Ambientals i eco-etiqueta.

L'objectiu del sistema d'auditories ambientals, que estableix el reglament és: promoure la millora dels resultats de les activitats industrials en relació amb el medi ambient a través de l'establiment de dispositius de protecció, l'avaluació sistemàtica, objectiva i periòdica dels resultats obtinguts i l'adequada informació al públic respecte al comportament en matèria de medi ambient.

Comporta per les empreses l'establiment formal d'una política, uns objectius, un programa d'actuació i un sistema de gestió ambientals definits des de la més alta direcció, avaluats periòdicament, assegurant la participació adequada dels treballadors o els seus

representants en el procés.

En l'avaluació (l'auditoria) es consideren el control i la prevenció de les repercussions de l'activitat sobre els diversos components del medi ambient; la gestió, estalvi i elecció de l'energia; la reducció, reciclat i reutilització, transport i eliminació de residus; la selecció de processos de producció; la planificació de productes; la prevenció d'accidents; la informació, formació i participació del personal en temes ambientals; la informació externa i participació del públic, així com la resposta a les seves queixes.

La responsabilitat de l'establiment del pla de l'empresa és de l'alta direcció, però comptant amb la col·laboració dels representants dels treballadors i fomentant entre els empleats el sentit de responsabilitat en relació al medi ambient.

Així, l'auditoria ambiental avalua els sistemes de gestió emprats, el compliment de les normatives comunitàries, estatals i locals, i la coherència de la política ambiental de l'empresa. En la normativa es fa un especial èmfasi en els sistemes de gestió, les normes de comportament ambiental i el seu compliment. Realitzada l'avaluació es procedeix a fer una 'Declaració ambiental' que ha de ser ratificada per un Inspector Ambiental. Conclòs amb èxit el procés, l'empresa pot 'prestigiar' els seus productes amb el logotip que acredita participar en el sistema d'Eco-auditoria.

Les auditories han de ser realitzades per persones, equips o empreses independents de l'activitat que avaluen, però amb un 'coneixement suficient del sector (...) i la suficient formació i perícia com auditors per assolir els objectius fixats' (D.O.27.3.92:9). D'altra banda, no especifica un perfil formatiu únic dels inspectors, que són acreditats per les comunitats segons uns criteris establerts en col·laboració, entre altres, amb les associacions professionals.

Si analitzem el que portem descrit, podem veure com una part important dels aspectes a avaluar tenen que veure amb l'organització, la gestió, el risc i la percepció del risc, el comportament del personal, la formació dels treballadors i la informació interna i externa. Aspectes, tots ells, tradicionalment vincul·lats a l'àmbit de la psicologia de les organitzacions, però que requereix en aquest cas una forta formació en temes ambientals. Per tant, el psicòleg ambiental amb una bona formació en aspectes organitzacionals és un seriós candidat natural a treballar en aquest camp que tot just comença.

5.5 Ecologia del Lloc de Treball

En el perfil anterior esmentàvem els efectes ambientals de l'empresa en el seu entorn i de la minimització de la despesa de recursos naturals en les seves formes producció. Però això no exhaurix la problemàtica ambiental del món del treball. A les organitzacions laborals, la seva estructura física juga un paper important pel seu bon funcionament, tant

des d'un punt de vista funcional com estètic i simbòlic, en la producció i satisfacció laboral dels treballadors. L'edifici no és un simple contenidor neutre. Afecta a l'estructura de l'organització, permet, facilita o inhibeix formes de fer o interaccions entre els seus membres. Constitueix bona part de la seva 'cultura organitzacional' i representa la imatge pública de la companyia. A més, la seva ubicació genera -o altera- uns fluxes d'intercanvi amb la societat i de circulació en el seu context. Configura un paisatge. L'elecció de la seva ubicació va més enllà de cobrir unes necessitats funcionals. L'Ecologia del Lloc de Treball està obviament centrada en la vessant de l'empresa, però orientada als entorns construïts, als entorns urbans.

El món laboral és un dels àmbits més antics en els que ha intervingut la psicologia ambiental. Sovint, però, només des de la funcionalitat del disseny o sobre la mera adequació de l'estructura de l'espai a les necessitats organitzacionals, a partir de l'observació comportamental, com acostuma a ser en la majoria de P.O.E (Post-Occupancy Evaluation). El nostre plantejament d'una 'Ecologia del Lloc de Treball' pretén obrir l'àmbit d'intervenció a aspectes organitzacionals, simbòlics, ergonòmics i de salut laboral. L'aportació del prestigiós catedràtic valencià de psicologia de les organitzacions, Josep Maria Peiró (1991), en un simposium sobre 'Formació i Professió del Psicòleg Ambiental', ens aporta des de fora de la psicologia ambiental els paràmetres que ens ajudaran a definir aquest perfil.

Peiró descriu dues perspectives d'intervenció del psicòleg ambiental en les organitzacions: l'organització com ambient i els ambients en els que actua l'organització.

En relació a la primera perspectiva, destaca cinc aspectes especialment rellevants: Les condicions físiques de treball, les tasques a realitzar, la tecnologia, l'entorn social del treball i l'estructura organitzacional.

Les condicions físiques de treball amb freqüència han estat abordades des d'una perspectiva de seguretat i higiene, per la qual cosa s'han circumscrit a l'àmbit de la medicina laboral i a l'ergonomia. Ara bé, en la mesura en que es va fer èmfasi en la qualitat de vida laboral i no únicament en la correcció de disfuncions, es fa cada cop més evident la importància de les aportacions del psicòleg ambiental en aspectes relacionats amb l'ambient de treball. A les tradicionals valoracions de la lluminositat, soroll, temperatura, disseny d'espais, nivell de saturació d'un espai, etc. cal afegir aspectes relacionats amb la capacitat de gestió del treballador sobre el seu espai, les possibilitats d'apropiació i personalització, de privacitat, l'ús de símbols de estatus etc.

Les tasques a realitzar i la seva agrupació en llocs de treball, en bona mesura delimiten els espais i els instruments a emprar, que hauran de tenir unes qualitats ergonòmiques acceptables. La tecnologia, és cada cop més, una component crítica en l'entorn organitzacional. La seva importància ve no tant pel seu caràcter determinista dels processos humans, socials i organitzatius (com ha pretès el determinisme tecnològic), sinó

perque una mateixa tecnologia pot dissenyar-se i implantar-se de múltiples formes. L'elecció que es realitzi haurà de tenir en compta el sistema social de l'organització com a sistema sociotècnic. El procés de canvi accelerat està tenint fortes implicacions per a l'ambient de treball a múltiples niveles, però especialment en l'adaptació dels treballadors a noves situacions, noves estructures organitzacionals, físiques i estètiques, noves formes i hàbits de percepció, de cultura, etc que s'han d'optimitzar.

La dimensió social de l'organització, l'entorno social formal i informal, les interaccions més o menys formalitzades, els processos de percepció i atribució dels altres, les relacions d'influència, poder, jerarquia, recolzament social, les activitats en grup, tenen el seu correlat particular en l'estructura física de l'organització. En front de les teories que han defensat l'existència d'una estructura òptima (one best way) per a totes les organitzacions, cada cop resulta més evident que l'estructura adequada per a una organització depèn de múltiples factors de contingència que cal establir en cada situació.

La segona perspectiva contempla el treball dels psicòlegs, juntament amb altres professionals, en el diagnòstic, intervenció i avaluació de l'ambient en el que les organitzacions actuen. Definir les dimensions rellevants d'aquest ambient i estudiar els seus diferents segments (estudis de mercats, de viabilitat de projectes, etc.), desenvolupar l'anàlisi dels seus components interorganitzacionals, les xarxes de relacions de l'organització amb altres agents individuals i socials del medi exterior, els límits entre la pròpia organització i el seu ambient així com els principals processos de transacció, les dimensions culturals de l'ambiente, la inserció d'organitzacions multinacionals en múltiples cultures, la imatge corporativa, etc, són aspectes en els que el coneixement i l'acció professional del psicòleg ambiental és útil i rellevant.

Això ens delimita un doble perfil: el d'un psicòleg organitzacional ben format en aspectes ambientals i ergonòmics o el d'un psicòleg ambiental ben format en aspectes organitzacionals. Ambdós casos, com a professional integrat al staff de l'organització o com assessor-consultor extern.

5.6 Marketing, Educació i Promoció Ambiental

Aquest perfil ocupa una part central del diagrama, encara que una mica més orientat a la vessants dels recursos naturals i dels entorns urbans. Afecta el nucli del que és l'activitat professional del psicòleg ambiental en qualsevol dels altres perfils descrits. Tots ells tenen una dimensió comunicacional, de creació d'estats d'opinió, de formació de nous hàbits comportamentals i de noves actituds. Per tant participen en part d'aquest perfil.

La psicologia ambiental, des dels seus inicis ha volgut intervenir de l'educació ambiental, encara que sense massa èxit. Probablement per la polisèmia del terme Educació

Ambiental que ha estat confusiva. L'etiqueta d'Educació Ambiental ha estat aplicada tant a la formació psicològica de professionals tècnics (arquitectes especialment), com emprada per referir-se a la potenciació de nous hàbits de comportament, al coneixement de la ciutat o de l'entorn natural.

L'educació ambiental com a coneixement de l'entorn ens remet a alguna cosa que, per si mateixa, queda fora d'allò propiament psicològic, encara que freqüentment s'hi fa referència en els capítols dedicats a cognició en els manuals de psicologia ambiental. Com a molt pot considerar-se un aspecte perifèric que pot ser útil per analitzar processos cognitius o d'aprenentatge. Ara bé, si Educació Ambiental ens remet a com es produeix -o com provocar- l'experiència del lloc; com aquesta experiència incrementa el coneixement del medi per un procés d'aprenentatge significatiu; com es produeix una identificació amb l'entorn després de treballar sobre ell, de manipular-lo, de transformar-lo i a partir d'aquí emergeixen comportaments i actituds més respectuoses amb l'entorn; o com provocar aquest procés a partir de la proposta de models alternatius a través de campanyes persuasives, llavors estem de ple en l'àmbit d'allò psicològic, però parlant a més d'educació ambiental, de marketing i de promoció.

Un aspecte diferent és el reconeixement d'espais, si va adreçat a elicitat paisatges, estructures o 'bones formes' que fan part del conjunt de significacions compartides per una col·lectivitat i que inspiren comportaments. Això ens allunya de l'educació ambiental per endinsar-nos en l'àmbit de les representacions socials i les actituds, per tant del marketing i de la promoció.

El perfil del psicòleg en el màrketing, l'educació i la promoció ambiental es centrarà, doncs, en la creació d'una imatge social respecte allò ambiental, en la detecció, creació o modificació d'estats d'opinió, en la modificació d'actituds, a través de campanyes de màrketing proposant models alternatius per vies persuasives, o en campanyes que incentivin canvis de comportament ambiental. En programes específics sobre conservació de l'energia, recollida selectiva d'escombraries, consum d'aigua, prevenció del 'littering' i el vandalisme, reducció de la contaminació per automòbils, prevenció del risc, conservació de la natura.

Per concloure aquest apartat, vull expressar que aquests perfils descrits volen cobrir l'àmbit de les aplicacions de la psicologia ambiental a nivell professional. També poden constituir una acotació del camp orientativa per a treballs de recerca bàsica, a realitzar des de les universitats o de instituts de recerca, i alhora inspirar programes de formació en la seva dimensió específicament psicològica i complementàriament interdisciplinària. En aquest sentit, cal assegurar la presència dels factors ambientals en la formació genèrica de tot psicòleg, com un contingut més dins de l'aprenentatge dels processos psicològics bàsics. A més, seria recomanable que els programes de formació contemplessin matèries avançades o d'especialització, orientades cap als aspectes organitzacionals, cap a la gestió del medi natural i del medi urbà.

SINTESE I CONCLUSIONS

La psicologia ambiental té una llarga història, sense interrupció però amb una profunda evolució. S'hi poden diferenciar tres etapes que van des de la geopsicologia de principis de segle fins a la psicologia de l'arquitectura dels seixanta a la psicologia ambiental verda. Evolució no lineal, que a Europa té una aparença de discontinuïtat, però que troba el nexa en una transició americana, que la retorna enriquida. Les seves fases d'evolució responen als condicionants socials de cada moment, cosa que marca el seu mat'ls diferencial.

Els grans canvis socioeconòmics i tecnològics del segle XX alteren la filosofia social de cada moment, creen autèntiques cosmologies diferents, que modifiquen els paràmetres de la ciència i per tant també de la psicologia ambiental. La forma d'estar en el món, l'actitud davant el M.A., la seva consideració a la vida quotidiana, que ens permet traçar una clara divisòria entre un idil·lic abans i un cruent ara, han transformat la focalització de la PA i per tant l'objecte d'estudi, la perspectiva teòrica i metodològica. Això es pot constatar en l'evolució dels treballs presentats a congressos i a les publicacions. Es dona una transició de temes i plantejaments més estructurals a més vivencials i simbòlics. La qualitat de vida ha esdevingut central, per bé que a vegades, per l'assimilació entre qualitat de vida i nivell de vida que massa sovint es fa, puguin semblar contradictoris amb una demanda de més i millor preservació dels recursos naturals.

Els intents de conjugació entre qualitat de vida i preservació del medi han donat lloc al sorgiment d'una creixent acumulació de normativa legal reguladora de processos de producció, però que també pretén incidir en els hàbits de consum i comportament dels ciutadans. En ambdós casos, l'origen humà i social dels desequilibris ecològics, i l'afectació de les persones com a conseqüència directa d'aquests desequilibris, dibuixen un espai de treball per les ciències socials en general i per la psicologia en particular, explícitament o implícitament recolzat per la normativa. Tot plegat ens ajuda a definir uns perfils professionals o àrees d'interès específiques que configuren uns àmbits de desenvolupament futur de la psicologia ambiental.

A més dels estudis bàsics, hom pot configurar almenys sis àmbits aplicats, seguint el models del Màster de Barcelona: Planificació, gestió i qualitat de vida; Via pública i transport; Impacte ambiental, Auditories ambientals, Ecologia del lloc de treball i Màrketig, educació i promoció ambiental. Aquests perfils poden servir per ordenar, clarificar i definir camps d'actuació concrets que ajudin a definir el 'producte' diferencial que ofereix la psicologia ambiental i permeti aprofundir en el seu desenvolupament professional, autèntica 'assignatura pendent'.

S'ha d'evitar la ingenuïtat i el repetir la història. Al llarg del llibre hem vist com la psicologia ambiental moderna va ser abans aplicada que acadèmica, però no obstant s'ha desenvolupat més a la universitat que al camp professional. La primera psicologia ambiental contemporània, s'ocupava de problemes rellevants aportant solucions irrellevants. Probablement per falta d'experiència i bagatge, o per partir dels principis teòrics i epistemològics dominants als cinquanta i seixant, no adequats per a la resolució de les demandes, i portant a un cert nivell de fracàs.

El refugi en l'acadèmia va permetre avançar una mica en els coneixements bàsics a través de la investigació i reflexió, sense el pes de la responsabilitat social de l'aplicació immediata. No obstant també va fer caure en l'entreteniment quasi lúdic i autocomplaent de temes fàcils, per tal de "complir" amb la dinàmica universitària que "obliga" assolir una aparent gran productivitat (generalment reiterativa i intrascendent) per a la supervivència dels seus professionals (publicar o morir). Per això considero important que en la definició de programes de formació s'atengui no només a allò que ens és còmode i conegut, sinó a les exigències d'un mercat laboral creixent que ha de respondre als interessos socials.

La PA, doncs, com a construcció social que respon a unes conjuntures, a uns interessos individuals i a una lògica de la ciència, i adopta una organització social en comunitats científiques, presenta una xarxa de relacions individuals i institucionals, amb unes influències entre els seus actors, que poden arribar a constituir autèntics col·legis invisibles. El temps, però, ha desdibuixat una mica aquells C.I. que remarcavem el 1986 (primera redacció del text del llibre), matissant les diferències teòriques i metodològiques, que malgrat tot es mantenen, però conviuen. No és aliena a aquesta convivència la crisi paradigmàtica que sembla estar travessant la psicologia dels noranta. Tampoc ho són aspectes extracientífics, com el fet que la pervivència dels autors en una mateixa comunitat científica durant un període de mes de vint anys -gairebé la totalitat de la vida professional dels mateixos personatges- acaba essent un element constituent de la pròpia identitat dels subjectes (especialment cara a fora de la comunitat) que priva pel damunt de les diferències teòriques i metodològiques. D'altra banda, la PA a Europa ja no és privativa de la comunitat científica que es conforma al voltant de la IAPS. Molts col·lectius professionals, la majoria de conferències i organitzacions de caire psicosocial, de psicologia del desenvolupament, de psicologia fisiològica, de la salut, del treball i les organitzacions, s'ocupen i dediquen un espai als aspectes o condicionants ambientals.

Es podria afirmar, per a finalitzar, que existeix una demanda social que desconeix que el que necessita realment, li pot ser ofert pel psicòleg ambiental. Però el psicòleg ambiental com a membre d'un equip interdisciplinari amb la formació suficient de tots els seus membres. Una oferta professional transdisciplinària de la que forma part el psicòleg ambiental i que ha de saber com i a qui dirigir-se. Sintonitzar aquests dos extrems serà tasca dels propis individus, però especialment d'associacions professionals especialitzades i/o dels col.legis professionals.

L'etapa 1984-1992 es mostra, doncs, com un període de canvi subtil però profund, que afecta a la temàtica, l'enfoc i la professió. Es cohesionava la comunitat científica, alhora que s'obria i es diversificava, fent-se encara més difícil parlar d'una psicologia ambiental europea. Però sobre tot, ve marcat per l'entrada en el que s'ha denominat 'Psicologia Ambiental Verda'.

POSTFACIO

Vaig començar el llibre plantejant la ciència com a construcció social, sotmesa a uns estira i aflixa socials, institucionals, individuals i històrics que marquen capritxosament -i no sempre racionalment- les orientacions que pren.

La reflexió epistemològica i ontològica de la psicologia en els darrers anys ha portat als plantejaments del que alguns diuen la Psicologia Postmoderna (Serrano 1992), per la que la relativitat i la complexitat dels fenòmens és un nucli central, i des de la que el Construccionisme enfatitza que la realitat no es tal realitat, sinó una construcció feta a través del discurs que la gent es fa d'aquesta realitat, i el que cal estudiar és aquest discurs.

Aquí us he presentat un discurs sobre la Psicologia Ambiental, per tant una construcció de la psicologia ambiental que segurament podria ser molt diferent. Es lícit, doncs, plantejar-se si existeix aquesta 'realitat', aquesta psicologia ambiental que us ha descrit, i fins a quin punt amb aquest discurs no l'estic construint d'una manera diferent a com existeix...

Pero com va dir Galileo Galilei, quan el 1616 la Inquisició va fer-lo apostatar de la seva teoria del moviment de la terra al voltant del sol '...e pur si muove...!'

